

ОИЛАДА ЭР-ХОТИН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Имомкулова Фотима

Жиззах педагогика институти, Умумий психология кафедраси ўқитувчиси
fotimaimomqulova993@gmail.com

Аширова Мухлиса Алижон қизи, Педагогика ва психология йўналиши
3-босқич талабаси

Аннотация: Оила ва оилавий муносабатлар, айниқса оилада эр-хотин ўртасидаги ўзаро муносабатлар инсоният жамияти юзага келган илк даврлардан буён, шунингдек, бугунги кунда ҳам энг долзарб ва ўрганиш керак бўлган муаммолардан бири бўлиб келмоқда. Эр ва хотин ўртасидаги ўзаро тушуниш оилани мустаҳкам бўлишига олиб келади. Оиладаги психологик муҳит эр-хотин қизиқишларининг умумийлиги билан характерланади, энг муҳими уларнинг иккаласи ҳам қизиқиш билан ҳисоблаша билишларида ва эътибор бера билишларидадир. Шунингдек, харбий оилаларда эр-хотин муносабатларидаги ижтимоий психологик хусусиятлар бугунги куннинг ўрганилиши керак бўлган масалалардан биридир.

Калит сўз: оила, ўзаро муносабатлар, эр-хотин муносабатлари, психологик хусусиятлар.

Жамиятимизда оилани мустаҳкамлаш, ёшларимизни ҳар томонлама етук, соғлом, таълим-тарбия ва унинг ижтимоий психологик хусусиятларини тадқиқ этиш ҳозирги кунда муҳим муоммолардан ҳисобланади. Зеро ҳар бир жамиятнинг, унда яшайдиган инсонларнинг тақдири ва келажаги албатта давлатларнинг етакчи кучлари ҳисобланмиш ёшлар тарбияси билан чамбарчас боғлиқ.

Мустақил тараққиёт ва ривожланиш йўлида бораётган Ўзбекистон Республикасида давлат сиёсати даражасида кўтарилган оилавий муносабатлар замирида албатта, эр-хотиннинг ўзаро оилага муносабатлари туради. Жамиятдаги ҳар қандай қусур ва камчиликларнинг илдизини аксар ҳолларда оилалардаги ижтимоий-маънавий муҳитдан излаш нечоғли ўзини оқлагани каби кучли, барқарор ҳамда фаровон давлат тизими негизини ҳам, аввало, мустаҳкам оилалар ташкил этишини бугун тобора чуқур англаб етмоқдамиз. Шу маънода, Президентимиз Шавкат Мирзиёев миллий ва маънавий кадрларимиздан келиб чиққан ҳолда оила институтини ривожлантириш, бу соҳада йиллар давомида эътибордан четда қолиб келган бўшлиқ ҳамда муаммолар ечими юзасидан тегишли давлат органлари ва жамоат ташкилотлари олдига долзарб вазифаларни қўяётгани бежиз эмас.

Оила қуриш улкан воқеа. Бу нафақат миллий, балки умумбашарий кадрият. Бўлажак келин ва куёвнинг дастлабки оилага қадами, ўзаро мулоқотга киришишлари, қизиқишларининг уйғунлиги ҳисобланса,

кейинчалик оила қурган келин-куёв ўзларининг ҳаётий циклларини босқичма-босқич босиб ўтишади. Янги оилавий жуфтликнинг ташкил топиши унинг аъзоларидан ўзларида никоҳгача мавжуд бўлмаган интегратив сифатларни шакллантиришларини тақозо этади. Бир вақтнинг ўзида оила қуриш келин-куёвларнинг англаган ҳолда нималардандир ўзларини чегаралашга розиликлари ҳамдир. Ёш оила тизим сифатида маълум шароитларда унинг элементларини қўллаб-қувватлаовчи ўзини-ўзи бошқариш механизмларини ҳам шакллантиради. Мазкур механизмлар оилавий ҳаётнинг турли соҳаларидаги хулқ – атвор нормалари ҳисобланиб, олим Кузлена инқирозларни алоҳида кўрсатиб, эр-хотиннинг оилада норматив инқирозларини кечиришларини таърифлайди:

- эр-хотиннинг эр-хотинлик мажбуриятларини қабул этиши. Бунда эр-хотиннинг оила муқаддас даргоҳлигини англаган ҳолда, шунчаки бирга яшаш эмас, балки эр-хотиннинг кунглининг тубидан оила барпо этганликларини, ундаги муносабатда эр-хотиннинг қандай вазифа ва мажбуриятлари борлигини чуқур ҳис этишлари лозимлигидир. Мажбуриятларни қабул этишда қайси томондан юзаки муносабат пайдо бўлса, оиланинг дастлабки норматив инқирозларида муоммоли вазиятлар кўзга кўрина бошлайди;

- эр-хотиннинг ота-оналик ролини англаши ва янги оила аъзосининг пайдо бўлганлигини қабул қилиши.

- Фарзанднинг ташқи ижтимоий муҳитга қўшилиши.

- Болани ўсмирлик даврига кирганлигини эр-хотин томонидан қабул қилиниши.

- Вояга етган фарзанднинг уйини тарк этиши.

Янги тузилган оилада бир қатор моддий, психологик, ижтимоий-психологик характердаги қийинчиликлар ва муаммоларни енгишга тўғри келади. Оила-никоҳ мослашув жараёни қанчалик самаралилигига қараб ёш оиланинг барқарор ёки беқарорлиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин. Оилага мослашув вақти бир қанча омиллар- ижтимоий муҳит шароитлари ва талаблари, инсоннинг мулоқотмандлик, ўзгалар билан ҳамкорлик ва кооперацияга интилиш, ҳамдард ва ҳамнафас бўла олиш қобилиятларига, ўз ҳиссиётлари ва эмоцияларини назорат қила олиш ҳамда кундалик тушкунликларни енга олиш малакасига боғлиқ бўлади.

Эр-хотин муносабатларининг ривожланиши ўзига хос қонуниятларга эга. Шундай хусусиятлардан бири эр-хотин муносабатлари ривожланишида чуқур ноформатив инқирозларнинг юзага келишидир. Эр-хотин муносабатлари, мулоқотида рўй берадиган инқирозли босқичлар қуйидагилардан иборат.

Биринчи инқироз оилавий ҳаётнинг биринчи уч йили давомида намоён бўлиб, яъни ёш эр-хотинлар бир-бирларига ва ўзлари учун хали янги бўлган биргаликдаги эр-хотинлик ҳаётига мослашиши, ўрганиш даврига тўғри келади. Бу инқироз аксарият ҳолларда оилавий ҳаётнинг биринчи йилларида рўй беради.

Иккинчи инқироз оилавий ҳаётнинг 4-7 йилларига тўғри келади. Бу

инқироз нисбатан оғирроқ кечувчи инқироз бўлиб, бунда эр-хотинларнинг бир-бирларига мос тушиши аниқланади. Шунинг учун ҳам аксарият муваффақиятсиз оилаларнинг нонорматив инқирозлари кўпроқ шу даврга тўғри келади.

Учинчи инқироз эр-хотин муносабатлари ривожланишида рўй бериши мумкин бўлган навбатдаги, яъни биргаликдаги ҳаётнинг йигирманчи йилларидан сўнг, аниқроғи, фарзандлар вояга етиб, улар оила қуриб, ўзлари мустақил бўлиб ота-она оиласидан ажралиб кетганларидан сўнг рўй беради. Албатта, бу босқич Европа халқларига мансуб миллат оилаларида кучлироқ сезилади. Ўзбек оилаларида эса унинг этник хусусиятлари, кўп фарзандлилик, оилаларнинг бўлинмаганлиги, кўп табақалилиги, ёш оиланинг ота-онасидан мустақил эмаслиги ва шу каби хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда учинчи инқироз босқичи нисбатан яширин кечади. Юртимизда олиб борилган тадқиқотларга кўра, учинчи босқични бошдан кечираётган ўзбек оилаларида эр-хотинларни бирлаштириб турувчи мақсадлар, тўй қилиш, куда-андала бўлиш қабилар уларни бир-бирларига кучлироқ боғлаб қўяди, лекин бу даврдаги инқироз фарзандларга, келинга бўлган муносабатларни белгилашда, йўлга солишда, оиладаги йирик масалаларни ҳал этишдаги фикрлар қарама-қаршилигида албатта намоён бўлади.

Никоҳдаги ҳамкорлар, қоида тариқасида, аниқ ва ёки ёзилмаган қоидалар асосида ҳаракат қилишади. Кўпинча эр-хотинларнинг ўзлари ўзаро масъулиятлари, оилада меҳнат тақсимоти, маиший бюджет тақсимоти тўғрисида келишиб оладилар. Манбаларда келтирилишича, “оилада ўзаро ҳамкорлик ва ҳамкорлик тизими босқичма-босқич ривожланиб боради. Табиийки, эр ва хотиннинг ҳаракатлари оилавий ҳаётнинг асосий мақсад ва вазифаларини қандай тушунишлари билан белгиланади. Эр-хотиннинг ҳар бири оила ҳамкорлигига ҳисса қўшади. Эр ёки хотиннинг хулқ-атвори никоҳ қоидалари орқали қилган талабларига жавобан ташкил этилади. Агар хатти-ҳаракатлар бу тахминлар ва талабларга жавоб бермаса, унда можароли вазиятлар, мажбуриятлар бажарилмаганлиги ҳақида ўзаро айбловлар вужудга келади”¹.

Биргаликда яшаш ҳар бир оила аъзосидан ўз ҳаракатларини бошқалар қандай баҳолашлари нуқтаи назаридан доимо баҳолашни талаб қилади. Йиллар давомида, эр-хотинлар бошқа жуфтликларнинг яшаш тарзларини кузатиб оила ҳақида жуда аниқ тасаввурга эга бўлишади. Оилада келишув унинг ҳар бир аъзоси бошқа оила аъзоларининг хулқ-атвори, ниятлари ва истакларига қараб аста-секин ўз хулқ-атворини ўзгартириши мумкин. Муваффақиятли оилавий ҳаёт юқори сабрлилик, мослашувчанлик ва энг муҳими, юқори даражада ривожланган адаптив қобилиятларни талаб қилади.

Эр ва хотин ўз ҳаракатларини фақат улар ўртасида келишув мавжуд бўлган даражада мувофиқлаштира оладилар. Келишув бошқа асосланадиган умумий тахминларни англатади. Бошқача қилиб айтганда, никоҳнинг муваффақияти кўп жиҳатдан эр-хотиннинг муайян минимал умумий

---

¹ Ғ.Б.Шоумаров, И.О.Ҳайдаров “Оила психологияси” ўқув қўл.- 2008 й. “Шарқ” нашриёти. 294 б.

фикрларга эга бўлиши билан белгиланади.

Психологларнинг таъкидлашича, ҳар бир инсон вазиятни ўз таърифи асосида тушунади. Ўзаро тушунмовчиликлар кўпинча эр ва хотин турли ҳодисаларни ўз қаричлари асосида баҳолаши мумкинлигидан келиб чиқади². Мисол учун, оилавий ҳаётнинг турли муаммолари баъзан турмуш ўртоқлар учун турли маънога эга. Оилавий муносабатлар ўзаро муносабатларнинг бир тури ҳисобланади.

Рус психологи Н. Н. Обозовнинг фикрига кўра,- “ички ривожланган муносабатлар кенг доирадаги ҳодисаларни қамраб олади: одамларнинг бир-бирларини тушуниши ва ҳис қилиши, ўзаро тортишиш(жалб қилиш ва хуш ёқиш), ўзаро таъсир ва хатти-ҳаракатлар (хусусан, рол ўйнаш)” Шахслараро муносабатларнинг барқарорлиги, чуқурлиги ва яқинлигининг асосий мезони "инсоннинг инсонга жозибадорлиги"дир. Одамларнинг бир-бирини англаши ва тушуниши, ўзаро ҳурмати ва хулқ-атвори кенг кўламда тафовутларга эга бўлиши мумкин, лекин "қониқиш-қониқмаслик" нисбати шахслараро муносабатларни баҳолашнинг асосий мезонига ҳам айланади.

Ҳар бир оилавий услуб эр-хотиннинг шахсий майллари ва эҳтиёжларини акс эттиради. Ушбу услубларнинг ҳар бирининг шаклланиши турмуш тарзи ҳақида муайян қадриятлар ва ғояларни ажратиш ва ўзаро умид ва эҳтиёжларнинг ўзаро боғлиқлигини ўз ичига олади. Мос келмайдиган эҳтиёжлари билан яшайдиган жуфтликлар никоҳи жуда заиф бўлади. Мисол учун, бир ҳиссий яқин никоҳ ва низоларни камайтириш учун бир истаги билан аёлини турткиловчи оила бошиси дастлаб учрайдиган ҳолатдек кўринади. Лекин кўп жиҳатдан изчил ҳислар ва тахминлар билан ҳам жуфтликлар можаролардан холи қилиб турмуши кафолатланмайди. Оилавий муносабат услубларини кўриб чиқсак:

1. "Маслаҳатли бирдамлик" - "яхши ёки ёмон кунда бирга бўлиш".

Бу эр-хотин бир-бирига қаттиқ боғланиб, "бахтли яшаш ва бир кунда ўлиш"ни орзу қилиб, биргаликда қийинчилик ва қувончларни бошдан кечирадилар. Бир-бирларининг дидлари билан бўлишиб, доимо умумий фикрга келишга ҳаракат қиладилар. Уларнинг шахсияти "биз" сўзидан келиб чиқади: улар биргаликда эрнинг юқори тарзда муваффақиятли бўлишини таъминлаш учун ишлашади (хотин кўпинча ишламайди), шунингдек, болалар тарбияси билан шуғулланишади. Ҳамкорлик ва фикр бирлигини қадрлашади. Бундай эр-хотин ўртасида келишмовчиликлар деярли йўқ.

Жуфтликларнинг вазифаларидан бири норозиликнинг сабаблари сонини камайтиришдир. Уларнинг кундалик ҳаёти кўплаб маросимлардан иборат: ҳамма нарсага жой ва вақт бор ва оила аъзоларининг ҳар бирининг роли аниқ белгиланган. Бу ерда бошқа иттифоқларга қараганда, масъулият турмуш ўртоғининг жинсига қараб тақсимланади: хотин уйда шуғулланади ва эр пул топади деб тахмин қилинади. Шунга қарамай, ҳамкорлар биргаликда қарор қабул қилишади.

Баъзан аёллар уйдаги вазиятдан чарчайди. Шундай ҳолатда улар ташқи

дунё сирларни кўриш истаги – янгиликларни кўриш истагида бўлишади. Эр янгиликларга, яшаш ва фикрлашнинг бошқа усулларига кўпроқ қизиқиш кўрсатади. У "ташқи алоқалар" ва оиланинг ижтимоий ҳимояси учун масъул бўлган эр-хотиннинг "ваколатли вакили" деб ўзини ҳис этади. Хотин ички масалаларга кўпроқ эътибор қаратади: хавфсизлик, ғамхўрлик ва мулойимлик. Бу комплементарлик оила аъзоларининг бир-бирига боғлиқлигини оширади².

Мустаҳкам бундай "қалъа" оиласининг асосий кўзгуси-барқарорликдир. Эр-хотин муайян вазифаларни бажарганда, ҳаёт янада уйғунлашади. Эр-хотинлар баъзи позицияларидан воз кечиб, тўқнашувдан қочишга ҳаракат қиладилар. Муаммоларни ҳал қилишда улар анъанавий, исботланган усулларни афзал кўрадилар.

Таниқли психиатр Б. Фурст эр ва хотин ўртасидаги низолар авж олганда, кўпинча курашнинг нотўғри шаклларига мурожаат қилишига эътибор қаратган: эр борган сари эркак устунлигини кўрсатади, уй хўжалигини бошқаришда иштирок этишдан бош тартади ва хотинга тегишли талаблар қўяди. Хотин бунга жавобан аёл устунлигини кўрсатишга ва эрига қарши туришга ҳаракат қилади. Вазият ўзаро курашга айланади³.

Жуфтликлар бир-бирларини барча қийинчиликларда айблайдилар, ким билан турмуш қуришмасин, энди бир-бирлари билан муносабатларида дуч келадиган бир хил муаммоларнинг жуда катта қисмига дуч келишларини англамайдилар. Турмушдаги шериклар уларнинг муносабатларида юзага келган муаммолар асосан объектив, ижтимоий характерга эга эканлигини тасаввур қилмасдан, уларнинг шахсий хусусиятларига ёки уларнинг бошқа кусурлари билан ўз муаммоларини белгилайдилар.

"Эр-хотинлар фарзандларини қийинчиликларида айблашлари ва уларга қарши ғазабланишлари мумкин. Жуда тез-тез, эр ва хотин ўртасидаги низо фақат ўзаро худбин позициядан олиб борилади; ҳар бир ҳамкор манфаатлари ҳисобидан ўз йўлини олади ва бир бутун сифатида оила умумий манфаатларига мувофиқ масалани ҳал қилишга ҳаракат қилмайди.

Эр-хотинлар бир вақтнинг ўзида барча соҳаларда ўзларини ўзи етарли даражада мукамал қилишга ҳаракат қилишади: оилавий муносабатда, ота-она ролида, маданий, фуқаролик ролларида ҳам. Аммо жинсий тамойилига кўра масъулиятларнинг тақсимланиши рад этилади, бу ерда "ҳамма тенг" тамойили ҳукм суради. Мулоқот пайтида, ҳамкорлар ўз ҳис-туйғулар ва манфаатларини кенг очишмайди. Ҳар икки эр-хотин умумий қарорлар қабул қилиш учун белгиланган бўлса, энг муносибини қабул қилиши мумкин бўлади: нима бугун уларга мос ёки мос эмас қайта кўриб чиқиши мумкин.

Ташқи дунё билан алоқалар эр-хотиннинг индивидуал хусусиятлари каби юқори баҳоланади. (Бирга ёки алоҳида) чиқиб саёҳат, зиёрат қилиш учун ота-оналар ёки дўстларни таклиф қилишади, даврани керакли озуқа ва ҳамкорлар мулоқотини бойитади, бу қўшма лойиҳаларни амалга ошириш имконини беради. Ўзлари учун оилавий йиғилишга тоқат қилмайди, уни

---

²Карабанова О.А. Психология семейных отношений. – Москва : Гардарики, 2007-65с.

зерикиш ва ташвиш манбаи деб ҳисоблайди. Бундай иттифоқлар кўпроқ ривожланган жамиятда шаклланади, бу ерда ҳам истакларни қондиришнинг иқтисодий ва маданий шарт-шароитлари мавжуд. Оилалар-уюшмалар одатда шаҳарларда яшайди, бу ерда ҳамкорлар ҳам ривожланади, ҳам етарли пул топиш имконини беради.

Турмуш ўртоқлари вазиятни бошқариш имкониятига эга бўлса, улар ҳаётдан ҳамма нарсани олиш имкониятига эга бўлади: бирга яшаш қувонч, ва бир киши сифатида ўзларини тушуниб қобилияти. Муносабатларда мослашувчан уларга яна ва яна карталари шуғулланиш имконини беради, ҳар бир истаклари ва имкониятларини мослаштириш. Эр-хотиннинг шахсий манфаатлари ажралиб чиқса ва оилавий ҳаёт шахсий ривожланиш учун тўсик бўлиб қолса, муаммолар одатда пайдо бўлади. Келишувга эришиш учун оилавий уюшмалар аъзолари кўпинча музокара қилишлари керак. Агар иттифокни сақлаш жуда кўп қурбонликларни талаб қилса, эр-хотинлар одатда ажратишга қарор қилишади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ғ.Б.Шоумаров, И.О.Ҳайдаров “Оила психологияси” ўқув кўл.- 2008 й. “Шарқ” нашриёти. 294 б.
2. Карабанова О.А. Психология семейных отношений. – Москва : Гардарики, 2007-65с.
3. Сафина А.В. Особенности супружеских отношений этапах становления молодой семье Автореферат дис. канд. Психол, наук.- М.2008.
4. Ильин Е. П. Психология воли. - Санкт Петербург, 2000. –С. 288.
5. Imomqulova, F. (2021). ISSUES OF UPBRINGING IN UZBEK FAMILIES. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2620>
6. Majidov, J., & Majidova, G. (2020). SHAXS IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDA OILA MUHITINING O'RNI. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
7. Majidov, J. (2020). PSYCHOLOGICAL CRITERIA OF THE LEADER PERSONALITY. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
8. Majidov, J. (2020). Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
9. Majidov, J. (2021). СПОРТДАГИ МУЛОҚОТ ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК ҲОДИСА СИФАТИДА. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/723>
10. Majidov, J. (2021). ВОПРОСЫ ГАРМОНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ О СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ И УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНЬЮ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1369>

11. Majidov, J. (2021). НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА В ПОДРОСТКОВОМ ПЕРИОДЕ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 1(1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1375>